

Рецензия

на дисертационния труд „Социалният капитал като фактор за развитие на селските общности в България”, представен от Дона Пикард за присъждане на научно-образователната степен „доктор по Социология”

от проф. дсн Валентина Миленкова

I. Общо представяне на дисертационния труд.

Темата за социалния капитал е изключително актуална днес, доколкото тя визира начините и формите за подържане на социалност, общностен дух и активна ангажираност на хората с общото благо. Всъщност, съвременното разглеждане на социалния капитал поставя дебата за отношението между доверие, социални мрежи и развитие на обществото като се прави синтез между ценността на общностния и индивидуалния подход. В този контекст оценявам настоящата тема като дисертабилна, защото социалният капитал в селски условия е една неизследвана, нова и важна проблематика в българския социологически контекст.

Дисертационният труд проучва и анализира социалния капитал като вътрешно-общностен ресурс, като потенциален фактор за подобряване на социално-икономическите показатели на селските общности. В анализа е възприето разбирането на Пътнам за социалния капитал като онези връзки и взаимоотношения между членовете на една общност, като доверие, общоприети норми, усещане за принадлежност към общността, асоциативност и склонност към взаимопомощ, които им позволяват «да действат заедно по-ефективно с цел постигане на общи цели» (Пътнам).

Целта на дисертационния труд е да изследва дали и по какви начини, различните форми на социален капитал допринасят за съхранението и развитието на селските общности в България, чрез проучване на зависимостта между конкретните измерения на тяхната жизнеспособност и социалното и икономическо благоденствие.

Авторката се стреми да докаже, че въпреки неблагоприятните външни условия за оцеляване и развитие на селата у нас, те не са обречени на отмиране и българските селски общности имат вътрешни ресурси, с които да подпомогнат съхранението и развитието си. Дисертацията представя една доста тревожна картина на задълбочаващата се криза в селските региони и общности у нас. Повечето от описаните случаи в

емпиричния анализ на дисертацията показват крайно тежките условия на българското селско оцеляване, свързани с обезлюдяване, застаряващо население, липса на инфраструктура, на транспорт, ограничени здравни грижи, закрити училища, липса на работа и силна ориентация на останалите не толкова възрастни хора “навън” от селото. В този контекст, един от шансовете за съхранение и развитие се свежда до самите хора; до доверието и връзките между жителите, тяхното активизиране с оглед постигане на общи цели и ценности, които да бъдат основа за по-високо качество на живота в селски условия. Т.е. оптимизиране на взаимодействията вътре в селската общност, както между нея и външните субекти и структури, представляващи нейния социален капитал и имащи ключово значение, доколкото социалният капитал се утвърждава и развива чрез използването му. В хода на анализа се доказва, че по-високите нива на социален капитал в селските общности в България влияят благоприятно върху социално-икономическите им характеристики и са съществен фактор за тяхното съхранение и развитие.

Структура на дисертационния труд: включва увод, изложение в три глави, заключение, списък с използваната литература и осем приложения. Общият обем е 261 страници, от които 212 страници е основен текст. В дисертацията се обосновава нарастващото значение на социалния капитал като ресурс за справяне с икономическата и демографска криза в селските райони; с оглед запазване и поддържане на местната инфраструктура и социални услуги и развитието на местните капацитети и ресурси.

В първа глава е зададена теоретико-методологичната рамка на дисертационния труд. Разглеждат се понятията: селска общност, социален капитал, общностно развитие (благоденствие) и съхранение (жизнеспособност в дългосрочен план).

Ще се спра по-специално на социалния капитал като ключово понятие в дисертацията, задаващо теоретичната и операционална рамка на анализа. Основната идея на социалния капитал е, че обществените контакти и мрежи имат ценност и влияят на постиженията на индивиди и групи. Социалният капитал като понятие има дълга история, свързана с различни акценти и интерпретации: от приноса му за свързаността между хората и демокрацията до значението, което има за общността като фактор за създаване на доверие и свободен избор на индивида.

В дисертацията авторката си поставя за цел да покаже характера на социалния капитал в селски контекст, условията, от които зависи, механизмите, чрез които се осъществява, неговите основни характеристики, аспекти и начини на съществуването му, резултатите от неговото действие в общността, т.е. ефекта от социалния капитал, изразяващ се в създаване на силни и плътни връзки между членовете на обществото.

Специално искам да подчертая че докторантката заявява своето пристрастие към концепцията на Пътнам, който представя **социалния капитал** като стимул за „гражданско ангажиране и въвличане” и като мярка за общностно здраве. Искам да отбележа, че е представен един прецизен анализ на идеите на Пътнам за социалния капитал и механизмите на неговото създаване, а именно: научаване и придържане към правилата, спазване на общоприетите модели на поведение, които представляват главния резултат на социализацията, като – съблюдаване на социално утвърденото и следване на нормативно дефинираните дейности, които Пътнам нарича «правила на реципрочност». Така, опирайки се на теорията на Пътнам дисертантката изяснява : какво “е” социалният капитал, но не изяснява достатъчно добре въпроса за мотивацията за участие в мрежи и групи от страна на индивидите, които генерират и ползват социален капитал.

Мотивацията се свежда единствено до общностните цели, които обаче в много от случаите трудно могат да бъдат отделени от личните цели¹. С което искам да подчертая, че следването на личния интерес може да се разтваря в общностния в случаите, когато хората участват в мрежи и отношения. Освен това са възможни и случаи, когато индивидите действат ръководени от собствения си интерес, но в същото време имат принос за социалното благо. От трета страна, ползите за индивида от социалния капитал, състоящи се в заемане на статуси, получаване на образование, придобиване на професионална позиция и т.н. впоследствие са и ползи за обществото. Не на последно място, индивидуалният интерес в мотивацията за използване на социалния капитал във вид на участие в активни информационни канали и социални мрежи носи знание за динамиката на предпочитанията на актьорите и за надеждността на самите мрежи.

В този смисъл смятам, че личното благо или индивидуалният интерес, на който акцентират Бурдийо и Коулман са важна част от анализа на природата и мотивацията за

---

¹ Например, младите майки в едно от селата искат да направят площадки и детски кът за своите деца, с което допринасят за обогатяване на селския пейзаж, за създаване на инфраструктура, която ще се ползва и в бъдеще.

социалния капитал. Освен това, индивидулният интерес или полза не е задължително да противоречат на груповия или обществен такъв, но най-важното е, че с елиминирането на индивидуалния интерес се стеснява хоризонта в изследването на социалния капитал и се обеднява изкуствено неговата органична природа. Защото социалният капитал представлява едно трансформиране **от** ресурс, мотивиращ индивида за правене на избор **в** атрибут на колективността, който се връща впоследствие обратно **към** индивида и чрез него към обществото.

И още нещо, свързано с изходните предпоставки на дисертацията: «... теоретичните перспективи на Бурдийо и Коулман не отразяват разбирането за социалния капитал като ресурс, до който всички групи и общности имат достъп» (с.31 от дисертацията). Без да изваждам от контекста тезата, искам да подчертая, че са малко мрежите или ресурсите, до които “всички” индивиди или групи имат достъп в съвременното силно поляризирано общество, с изострени неравенства, нетърпимост и сегрегация. Освен това в самия анализ на дисертацията многократно се дават примери за малки групи, създадени в рамките на селската общност, които обменят съединяващ социален капитал в собствения си тесен кръг. Изобщо темата за неравния достъп до социалния капитал и влиянието на различни фактори е много разисквана в литературата; нещо повече, в настоящата дисертация тя също е намерила място в трета глава. С всичко това, смятам, че връщането към Бурдийо и Коулман само биха обогатили анализа и биха дали още идеи на авторката.

Специално искам да подчертая, че отвъд тези детайли анализът на социалния капитал е направен много прецизно в дисертацията.

Диференциацията между различните видове капитал в зависимост от хомогенността на социалната група и силата на връзките, а именно: спояващ, съединяващ и свързващ се инкорпорира в цялостната тъкан на дисертацията по умел начин и се обвързва с останалите понятия и разсъждения. Това е една положителна страна на дисертационния труд – че всяко следващо понятие става част от цялостния анализ и го извежда на ново ниво, активизирайки нови връзки между нещата.

Важни са разсъжденията, свързани с понятията „съхранение” и „развитие” и извеждането на индикатори за тяхното емпирично изследване, както и „измерването на социалния капитал” с интегриран въпросник (разработен и използван от СБ), включващ 6 основни измерения на понятието разпределени в три категории.

Във Втора глава се представя социално-икономическата картина на българските села и се формулират конкретни изследователски хипотези относно механизмите, чрез които социалният капитал има потенциала да повлияе благоприятно върху проблемите на селските общности у нас. Допуска се, че макар социалният капитал в българското общество като цяло ерозира, тесните връзки, доверието, взаимопомощта и солидарността в селските общности у нас, са исторически по-силни и съхранени и може да се очаква, че социалният ефект от тях все още е осезаем. Специален акцент е поставен на кооперативното движение в българските села като спояващ социален капитал.

Важни за дисертацията са хипотезите, които са формулирани във втора глава:

- че по-добре съхранените селски общности, с балансирана възрастова структура и ниска степен на обезлюдяване се характеризират с по-високи нива на спояващ социален капитал.

- В по-развитите селски общности може да се очакват по-високи нива на съединяващ и свързващ социален капитал.

Тези две хипотези дисертантката доказва в последващия анализ на трета глава, опирайки се на емпиричните данни от проведените от нея изследвания.

В трета глава са представени някои методически уточнения по отношение на богатия инструментариум, използван в проведените изследвания, като са показани и поредицата от стъпки, реализирани в теренната работа, включваща:

1. Количествени методи: пощенска анкета (с идентичен интернет вариант) и пряка анкета;

2. Качествени методи: дълбочинно интервю с ключови респонденти и фокус групи. Многообразието от методи създава богата база от емпирична информация, която става основа на анализа в трета глава. В този контекст искам да отбележа дисбаланса на дисертацията в структурно отношение: трета глава (128с.) представлява повече от половината от целия текст, а втора глава (20с.) е 1/10 от дисертацията; това макар на пръв поглед да изглежда техническа подробност има значение за организиране на текста пред вид неговото по-добро възприемане; би могло трета глава да се раздели на две: дескриптивна част – за описание на резултатите и аналитична част, визираща действието на спояващия и съединяващия капитал и изводи. Искам да подчертая дълбочината на разсъжденията на Дона Пикард в аналитичната част, представящи действието на социалния капитал в различни срезове.

Направени са редица обобщения, свързани със значението на училищата, селските читалища, икономическата инициатива, кандидатстването по проекти и търсенето на пари за селата, както разпластяване на анализа в конкретни ситуации на селските

общности. Акцентирам на следния извод: високите нива на спояващ социален капитал (свързан със съхранение на общността) се поддържат чрез общоналаганите норми на традицията, възпроизвеждани в поколенията, които в същото време стават пречка за икономическия прогрес. Всъщност аз бих добавила, че високите нива на социален капитал трябва да се разглеждат като следствие и на друг фундаментален ресурс на общността свързан с религията и/или етноса.

Важни са и следните обобщения, които авторката формулира като условия за функциониране на социален капитал:

1. За да има благоприятна среда за функционирането на социалния капитал, е нужен жизнеспособен човешки ресурс;

2. Стимулирането на контактите на общността вътре и извън нея, е основен механизъм за поддържане на социалния капитал.

В тази връзка искам да поставя следния въпрос: Възможно ли е социалният капитал да има негативни последствия и ако да - при кои случаи, базирайки се на опита със селските общности.

II. Оценка на дисертационния труд

Сериозно достойнство на дисертацията е задълбоченото представяне на различни концепции за социалния капитал както на теоретично, така и на инструментално ниво. С това държа да подчертая високата ерудираност на авторката.

Друго достойнство е систематизацията на многообразието от емпирични данни, получени в хода на проведените изследвания.

Прецизно са представени спецификите на всекидневния живот в различните типове (от гледна точка на дисертацията) селски общности и ролята на изведените фактори за съхранение и/или развитие.

Смятам, че анализът на данните е в добра симбиоза с теоретичните идеи и постоянно се поддържа едно динамично преминаване от теория към емпирия и обратно към обобщения и изводи.

Приемам направената самооценка на приносите в дисертационния труд, като подчертавам оригиналността на изведената взаимовръзка между спояващия и съединяващ

социален капитал, от една страна, и от друга - специфичното им влияние върху съхранението и развитието на селските общности.

Препоръки

1. Да се разшири мотивацията за социалния капитал като се развие и на индивидуално ниво.
2. Да се разграничи „хабитуса” или „диспозицията” към социален капитал от реалния социален капитал.
3. Да се провери и развие действието на етноса като фактор за спояващ социален капитал.
4. При една бъдеща публикация препоръчвам да се включи повече емпиричен материал като се разширят изследваните случаи на спояващия и съединяващ социален капитал в селските общности.

Лични впечатления

Познавам Дона Пикард от различни нейни изяви по време на докторантурата ѝ в ИИОЗ. Имам впечатления от нея като сериозен, добросъвестен и отговорен млад изследовател; като трудолюбив и дисциплиниран докторант, отличаващ се с коректност и отговорност.

От биографичната справка на Дона Пикард става ясно, че тя има устойчиви и продължителни занимания и интереси към руралната проблематика, започнали още с разработването на магистърската ѝ теза на тема „Предизвикателствата пред българските селски райони в процеса на евроинтеграция”. Различните участия на дисертантката в научни форуми като: национални и международни конференции, семинари, обучения и конгреси; отличаването ѝ с награди и отличия, включването ѝ в национални и международни проекти и научни мрежи са показател за нейния потенциал, научен капацитет и качества на изследовател.

III. Заключение

Смятам, че дисертационният труд „Социалният капитал като фактор за развитие на селските общности в България”, представен от редовен докторант Дона Пикард

притежава необходимите качества – теоретична и емпирична рамка, ясна структура, ерудиция, направени анализи и задълбочени изводи, теоретични и приложни приноси.

На това основание ще гласувам положително за присъждане на образователно-научната степен „доктор по социология” на Дона Пикард.

A handwritten signature in blue ink, appearing to be 'Valentina Milenkova', written in a cursive style.

06.06.2013г.

Рецензент: проф.дсн Валентина Миленкова